

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2024 | 3. SZÁM
LXVI. ÉVFOLYAM

Kovács Péter
Salgai Miklós

Varga Szabolcs
Szerbek a magyar királyi udvarban a 15–16. században

Kiss Erika – Viskolcz Noémi
Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?

Csík Tamás
Választójog és a szabadkőműves páholyok
az 1905–1906-os politikai válság hónapjaiban

Sárándi Tamás
Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhely
és Maros-Torda vármegye esetében 1940–1944 között

László Andor
Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században

Kolontári Attila – Szvák Gyula
Dolmányos István pályaképehez

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, BRANKO OSTAJMER, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA,
SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2024-es évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

Nemzeti
Kulturális
Alap

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXVI. évfolyam, 2024. 3. szám

TANULMÁNYOK

- Kovács Péter** Szívet cserél, aki hazát cserél? Salgai Miklós
Velencében 321
- Varga Szabolcs** Szerbek a magyar királyi udvarban
a 15–16. században 359
- Kiss Erika – Viskolcz Noémi** Kié az erdélyi fejedelmi kincstár?
Brandenburgi Katalin és I. Rákóczi György vagyoni vitája
1630–1636 381
- Csik Tamás** A választójog kiterjesztése és a szabadkőműves
páholyok állásfoglalása az 1905–1906. évi magyarországi
politikai válság hónapjaiban 407
- Sárándi Tamás** Közigazgatás és „korszellem” Marosvásárhelyen
és Maros-Torda vármegyében 1940–1944 között 421
- László Andor** Kiemelkedő politikusok mint Bocskai István örökösei
a 19–20. században 445
- Kolontári Attila – Szvák Gyula** Dolmányos István pályaképéhez 467

**A VÁLASZTÓJOG KITERJESZTÉSE ÉS
A SZABADKŐMŰVES PÁHOLYOK ÁLLÁSFOGLALÁSA
AZ 1905–1906. ÉVI MAGYARORSZÁGI POLITIKAI VÁLSÁG
HÓNAPJAIBAN**

CSIK TAMÁS

.....
THE EXTENSION OF SUFFRAGE AND THE POSITION OF
THE MASONIC LODGES IN THE MONTHS OF
THE HUNGARIAN POLITICAL CRISIS OF 1905–1906

The events of the political crisis in Hungary in 1905–1906 made a position on universal suffrage unavoidable for any party or social or political group of the time. The extension of suffrage, as a political issue, was particularly sensitive to the Masonic movement, which considered the struggle for universal suffrage to be one of its most important principled aims, but consciously kept its distance from the world of politics. Thus, conflicting principles were in themselves a source of conflict in the discussions between the Masonic organisations within the Symbolic Grand Lodge of Hungary or between individual members of the Lodge. The more radical Freemasons, advocating openness towards the 'profane world' outside the movement and supporting organisations close to the political world, were often confronted by their more conservative counterparts, who feared a negative perception of the movement as a whole. A unified position on the political issue was ultimately not taken by the Grand Lodge, but attempts were made by representatives of the emerging bourgeois radical movement, primarily Oszkár Jászi, and the Fejérváry government, without parliamentary or mass support, to influence the lodges in accordance with the aims of the world outside the movement. Even if Freemasonry was not able to significantly influence events in political life during the months of crisis, and basically neither the bourgeois radicals nor the government achieved their goals among lodge members, the fear of negative perception by a part of public opinion was real. The Constitution [*Alkotmány*], a newspaper close to the People's Party, which represented the neoconservative tendency, regularly brought out the thoroughly reinterpreted and exaggeratedly presented in terms of importance, relationship between political life and the Masonic lodges.

Keywords: universal suffrage, Freemasonry, crisis, civil radicals, Fejérváry government, Constitution [*Alkotmány*]
.....

Csik Tamás, segédlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

A magyarországi választói jog kiterjesztésének kérdése a 20. század elején és a politikai válság előzményei

A választójog nagyarányú kiterjesztésének ügye a 20. század elejére vált országos szintű politikai kérdéssé. Míg korábban, a képviselőházi csoportok – a korabeli értelemben vett pártok – elsősorban a választási visszaélésekkel, törvénysértésekkel szembeni küzdelemre helyezték a hangsúlyt, azonban az ezek feletti bíraskodás ügyét részben rendező és a választójogi szabályozást általában is kiegészítő, 1899. évi XV. törvényt követően már előtérbe került a jogkiterjesztés kérdése is.¹ Előbbi törvénytől sokan nemcsak tisztább választásokat reméltek, hanem egy teljesen új szabályozás előfutárát is látták benne.

Mint minden más politikai kérdés esetében, a választási reformról való vitákat is befolyásolták azok a századfordulós társadalmi és politikai válságjelenségek, amelyek közé a szakirodalom a dualista politikai rendszert alapvetően elfogadó hatvanhetes és azt a nagyobb függetlenség irányában tágítani akaró negyvennyolcas politikai tömörülések közötti ellentét kiéleződését, a nemzetiségek politikai autonómiatörekvéseinek láthatóbb formában való megjelenését vagy radikálisabbá válását, az agrárius-merkantil ellentét elmélyülését, a munkásmozgalmi és polgári demokratikus követelések határozottabb formában való megjelenését, a magyar-horvát államjogi kapcsolat megromlását, az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikai helyzetének megváltozását, a földkérdés és más szociális problémák súlyának növekedését vagy éppen a keresztény–zsidó ellentét társadalmi szintű megnyilvánulását sorolta.² A századfordulót követő első jelentősebb politikai válság a közjogi kérdésként is említett, hatvanhetes–negyvennyolcas ellentéthez volt köthető. Az 1903-as krízis az osztrák és a magyar birodalomfél között megállapított közös költségnek, az úgynevezett kvótának Magyarország számára kedvezőtlen emeléséből (31,20%-ról 34,20%-ra), illetve a Ferenc József részéről egyre határozottabban sürgetett, hadseregfejlesztéséhez kapcsolódó pénzösszeg megszavazására irányuló, kormánypárti törekvésből következett. Miután a képviselőház függetlenségi párti ellenzéke válaszul olyan követelésekkel állt elő – magyar szimbólumok használata, magyar szolgálati és vezényleti nyelv nagyobb szerepe a Monarchia közös hadseregében –, melyekhez a haderő egységét féltő uralkodó semmilyen körülmények között nem járult hozzá, az ellenzék

1 A dualista kor választójogi alapjait az 1848. évi magyarországi V., illetve az ugyanezen évi, erdélyi II. törvénycikk rakta le. Később ugyan az 1874. évi XXXIII. törvény több tekintetben változást hozott (pl. adóalapú cenzus, nyílt szavazás), azonban a 20 éven felüli férfiakra vonatkozó, vagyoni és műveltségi cenzusokhoz kötött választójog az egész dualista korszakban megmaradt. Még a választói névjegyzékek összeállításának/kiigazításának és magának a választási eljárásnak a részletesebb szabályozására is évtizedekig kellett várni. Az 1899. évi XV. törvényben nemcsak előbbire került sor, hanem a visszaélésgyanús esetekkel kapcsolatos bíraskodási eljárás szabályozására is. Vö. Ruzsoly József: *A választási bíraskodás Magyarországon 1848–1948*. Bp., 1980.; Szivák Imre: *Országgyűlési képviselőválasztás és Curiai bíraskodás codexe*. Bp., 1901.

2 *Magyarország története*. I–VIII/1–2. Főszerk. Kovács Endre. Bp., 1976–1989. VII/1. 149–235.; *Magyarország története a 19. században*. Szerk. Gergely András. Bp., 1998. (Osiris Tankönyvek) 417–418.; Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., 1999. 68.

obstrukcióba kezdett. A politikai válság végül Széll Kálmán miniszterelnök lemondásához vezetett 1903 nyarán.³

A szinte állandósuló politikai válság, illetve ezen belül a képviselőház működését ellehetetlenítő ellenzéki obstrukció felszámolására végül gróf Tisza István vállalkozott miniszterelnökként. Az erre irányuló sikertelen kísérleteket követően a kormányfő döntő lépésre szánta el magát: egy, az eljárási szokáson alapuló trükkel próbálta a képviselőházzal megszavaztatni az érvényben lévő házszabályok módosítását 1904. november 18-án, hogy így korlátozhassa az ellenzék obstrukciós lehetőségeit. Ezt követően már a teljes ellenzéki oldal egységbe tömörült Tisza politikája ellen, a hatvanhetes és negyvennyolcas politikusokat is magában foglaló koalíció végképp lehetetlenné tette a törvényhozás további működését.⁴ A kormány javaslatára Ferenc József feloszlatta az országgyűlést, és új választásokat írtak ki.

Az 1905-ös választásokon megtörtént, amire addig nem volt példa: megbukott a harminc éve kormányzó Szabadelvű Párt. Azonban a többséget szerző ellenzéki koalíció a Monarchia államjogi egységét lazítani kívánó, elsősorban a közös hadsereget érintő követelései miatt nem alakíthatott kormányt. Az uralkodó 1905 nyarán parlamenten kívüli politikusokból nevezte ki az új kabinet tagjait báró Fejérváry Géza, a darabont testőrség addigi parancsnokának vezetésével. Az ideiglenesnek szánt kormány célja kezdetben még nem is volt más, mint az ellenzékkel való megállapodás, ami egyben a koalíció programfeladásra való kényszerítését is jelentette. A sikertelen egyeztetéseket követően azonban már önálló politikába kezdett a parlamenti és a tömegtámogatást is nélkülöző kormány, amikor belügyminisztere, Kristóffy József személyes véleményként támogatóan nyilatkozott az általános választójogról egy öt felkereső szociáldemokrata munkásküldöttségnek 1905 júliusának végén. A tervbe vett, minden 24 éven felüli, írni-olvasni tudó férfinak szavazati jogot adó kormányzati elképzelés célja részben a tömegek támogatásának megnyerése volt a kabinet számára, de azzal is számoltak, hogy hosszabb távon akár a sok nehézséget okozó közjogi kérdéseket is ki lehetne szorítani a parlamenti politika világából. A Fejérváry-kormány a reformot támogatók körének szélesítése miatt segítette a nyár végén létrehozott Általános Titkos Választójog Ligájának működését is, melyhez számos szociáldemokrata, radikális demokrata vagy egyszerűen csak reformpárti értelmiségi csatlakozott.⁵ Más oldalról, az önálló politikai célokat szolgáló programadást követően a koalíciós pártok és a kor-

3 Lásd Csapó Csaba: A miniszterelnök. Válság után Széll-csend, Széll-csend után válság. In: *Törvény, jog, igazság. Széll Kálmán életműve*. Szerk. ifj. Bertényi Iván. Bp., 2013.

4 A koalíciós pártok közül a hatvanhetes oldalhoz tartozott ifjabb gróf Andrássy Gyula, a kormányzó Szabadelvű Pártból távozó „disszidensek” élén (az 1905-ös választások után Alkotmánypárt), valamint az újkonzervatív irányzatot követő Néppárt. Az ellenzéki pártok közül viszont a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Pártnak volt a legnagyobb tömegbázisa, ők adták a legtöbb ellenzéki képviselőt. 1905 januárjában hozzájuk csatlakozott az addig hatvanhetes, konzervatív, ellenzéki politikát folytató Nemzeti Párt is gróf Apponyi Albert vezetésével. Bár 1906-ban megváltak az ellenzéki pártszövetségtől, 1905-ben még báró Bánffy Dezső Új Pártja és Vázsonyi Vilmos Országos Demokrata Pártja is a koalícióhoz tartozott.

5 Az Általános Titkos Választójog Ligájának alakulásakor kiadott felhívását többek között Apáthy István, Barabás Béla, Dési Géza, Diner-Dénes József, Gratz Gusztáv, Jászi Oszkár, Mártonfy Márton, Pikler Gyula, Somló Bódog, Ugron Gábor, Vázsonyi Vilmos, Vészi József és Wolfner Pál írták alá. Az általános titkos választójog ligája. *Huszadik Század* 6 (1905) 2. sz. 249–251.

mány közti kompromisszumos megegyezésre már kevés esély maradt. Miközben a törvényhatóságok jelentős része még az önkéntes adófizetést, újoncok kiállítását is megtagadta, a kabinet az állami juttatások megvonásával, adminisztratív intézkedésekkel próbálta jobb belátásra bírni őket. A megállapodásra esélyt nem látván, Ferenc József a kormány javaslatára feloszlatta az országgyűlést 1906. február 18-án, még hozzá anélkül, hogy új választásokat írt volna ki. Mindez azt is jelentette, hogy vagy három hónapon belül megegyezés születik az ellenzékkel és kiírják a választásokat, hogy az 1848. évi IV. törvénycikk 5. §-a szerint megalakulhasson az új országgyűlés, vagy olyan hatalom kerül az ország élére, amely kizárólag rendeletekkel, abszolutista módon kormányoz. A törvényes hatalomgyakorlást megkérdőjelező állapotok nemcsak a kormány számára jelentettek kényszerhelyzetet, hanem a koalíciós ellenzék is hajlott már a megegyezésre, az őket támogató megyék és városok ellenállása egyre gyengült, a törvényhatóságok anyagi erőforrásai kimerülőben voltak.

Váratlanul, alig néhány nap alatt született meg 1906. április 8-án a megegyezés az uralkodó és az ellenzéki pártok között. Az „áprilisi paktum” szerint az ellenzék átmenetileg felfüggesztette közjogi programjának problémás részeit a kormányalakításért cserébe, gyakorlatilag feladta azokat. A megállapodás utolsó pontjaként a koalíciós kormány még azt is vállalta, hogy új választójogi törvényt alkot, még hozzá legalább olyan széles alapon, mint a korábbi, Fejérváry-kabinet tervezte.⁶

Szabadkőműves szervezetek a századelőn

A szabadkőműves mozgalom 20. század eleji céljai lényegében saját történelmi hagyományain alapultak. Bár a német nyelvterületről Magyarországra áttérjedő mozgalom már korábban is kísérletezett páholyalapítással (1869-ben alakult az első magyar nyelvű szervezet), azonban a később állandó keretet nyújtó Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy csak 1886-ban jött létre a korábbi Nagy Oriens Nagypáholy és a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy egyesülésével.⁷ A jellemzően vagyonosabb, polgári rétegek által látogatott

6 Az 1905–1906. évi kormányzati válsággal kapcsolatos, alapvető politikátörténeti összefoglalóhoz lásd Dolmányos István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Bp., 1976. A megállapodás szerint az új kormány nem hozhatta szóba a közös hadsereg vezényleti és szolgálati nyelvére vonatkozó követeléseket, cserébe egy formális kormánynyilatkozatban elismerték a nemzet alkotmányos jogait. Az 1905–1906-os évre vonatkozó rendes újoncjutalékot és költségvetést meg kellett szavazniuk a koalíciós pártoknak, de az újonclétszám felemelésére majd csak a következő kormányok alatt kerülhetett sor. A kabinetnek vállalnia kellett azt is, hogy a Fejérváry-kormány által kötött kereskedelmi szerződéseket törvénybe iktatja, és megköti a soron következő gazdasági kiegyezést Ausztriával (ha ez nem sikerülne, akkor az érvényben lévő gazdasági kiegyezés az előbbi szerződések lejártáig fennmarad). A kormánynak Horvátországgal is meg kellett kötnie a gazdasági kiegyezést. Bár a hatalomra kerülők hozhattak elvi, politikai határozatot a Tisza- és Fejérváry-kabinet elítéléséről, a korábbi minisztereket nem lehetett büntetőjogilag felelősségre vonni hivatali tevékenységük miatt. A kormány feladata lett az általános választójog megvalósítása is legalább olyan széles alapon, mint ahogy a Fejérváry-kormány tervezte. A megállapodás szövegét közli Kristóffy József: *Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926*. Bp., 1928. 357.

7 *A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy alkotmánya*. Bp., 1903. 1. Berényi Zsuzsanna Ágnes munkájában a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy Magyarország Szimbolikus Nagypáholya néven szerepel. Berényi Zsuzsanna Ágnes: *A szabadkőművesség kézikönyve*. Bp., 2001. 138.

páholyok összességében majd minden demokrata és progresszív törekvést támogattak (például általában vett szabadságjogok kiterjesztése, általános választójog, ingyenes népoktatás, egyház és állam teljesebb mértékű szétválasztása), de néhányuk még a szocialista célok egy részét is elfogadhatónak tartotta. Részben az előbbiekből is következett, hogy a 20. század elején már számolni kellett a sokféle célból és a megvalósításukkal kapcsolatos eltérő elképzelésből fakadó, mozgalmon belüli ellentétekkel. Míg a páholyok jelentősebb része a konzervatívabb, de ugyanúgy progresszív célokat képviselő szabadkőműves szervezetek közé tartozott, addig a velük gyakran vitába keveredő radikális szervezetek inkább a minél gyorsabb és nagyobb léptékű haladást szorgalmazták. A páholytagok egymástól gyökeresen eltérő politikai nézeteit jól illusztrálja, hogy Ady Endre, Kunfi Zsigmond és Pogány József hosszabb-rövidebb ideig ugyanúgy szabadkőműves volt, mint Hock János, Szabolcska Mihály vagy Vázsonyi Vilmos. Az 1918-ban már 126 páholylyal és 13 000 taggal rendelkező szabadkőműves mozgalom fejlődésének végül az 1920 utáni időszak vetett véget. A Monarchia összeomlását követően, a megváltozott politikai viszonyok között a Nagypáholy már nem kezdhetett újra működését.⁸

Maga a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy kifejezetten politikamentes szervezatként hivatkozott magára 1903-ban kiadott alapszabályában. Az ebben megfogalmazott elvek nemcsak a tagok számára szabtak irányt mindennapi tevékenységükhöz, hanem a páholyok működésének vizsgálatánál is kulcskérdésnek tekinthetők. „A szabadkőművesség filozofikus, filantropikus és progresszív intézmény. Célja a közérkölcsiség, művelődés és felebaráti szeretet terjesztése és a jótékonyág gyakorlása. A szabadkőművesség kizár köréből minden politikai és vallási kérdést és tagjait a hazai törvények tiszteletben tartására kötelezi.”⁹ Az általános érvénnyel megfogalmazott alapvetés egy olyan politikai válság közepette, amely éppen az egyik legfontosabb szabadkőműves célt, az általános választójog megvalósítását helyezte előtérbe, szinte megkerülhetetlenné tette a komolyabb vitákat a mozgalmon belül. Milyen legyen a páholyok viszonya a parlamenten kívüli kormány választójogi tervéhez? Támogassák vagy távolságot tartsanak a kabinet és számos páholytag által is támogatott Általános Titkos Választójog Ligájától? Leginkább ezek a kérdések merültek fel a szabadkőműves összejöveteleken, miközben egyre gyakrabban került elő a páholyélet és a politika általában vett viszonya is.

Szabadkőműves páholyok és a választójogi reform kérdése

Az 1870-es években alapított, nagyváradi László Király Páholy volt a legkorábban megalakult radikális szemléletű szabadkőműves szervezet, de a fővárosban az 1887-ben alakult Demokrácia Páholy volt a nagyobb léptékű és gyorsabb haladást szorgalmazó szabadkő-

8 A szabadkőművesség 20. század eleji történetéhez lásd Berényi Zsuzsanna Ágnes: *Budapest és a szabadkőművesség*. Bp., 2005.; Uő: *A szabadkőművesség kézikönyve*, 138–156.; Uő: *Szabadkőműves páholyok Budapesten*. Bp., 2006.; L. Nagy Zsuzsa: *Szabadkőművesek*. Bp., 1988. (Akadémiai Kiadó) 7–57.

9 *A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy alkotmánya*. Bp., 1903. 1.

művesek gyűjtőhelye.¹⁰ Ha megvizsgáljuk a páholy tagságának összetételét, lényegében ugyanazt látjuk, mint általában a szabadkőművességben belül: nem lehet egységes eszmei irányzatot felfedezni köztük és társadalmi tekintetben is eltérő rétegekből verbuválódtak. Volt olyan, aki a főváros törvényhatósági bizottságának tagja volt, mint Feleki Béla, aki a Társadalomtudományi Társaságra építve egy külön szervezet alapítását javasolta a szabadkőműves tanok terjesztéséhez azok számára, akik nem lehetnek páholytagok. Soltész Adolf neve is ismert lehet, aki az Országos Iparegyesület igazgatója volt, és az országgyűlési képviselő páholytagok mozgósítását indítványozta a támogatók körének bővítése érdekében.¹¹ Ugyanakkor a Társadalomtudományi Társaság és a *Huszadik Század* folyóirat körül szerveződő, eszmeileg szintén sokszínű radikális demokrata mozgalomhoz közel álló szabadkőműves, Székely Imre nyitottnak mutatkozott a kifelé nyitásban, így a páholy 1905. október 2-i összejevetelén határozottan kiállt az Általános Titkos Választójog Ligájának támogatása mellett. Mint mondta, fontos lenne összefogni a legszélesebb körű jogkiterjesztés híveit egy olyan szervezetben, melyben a szabadkőművesek irányadó szerepet vállalnak, és hozzájárulnak az általános választójog eszméjének terjesztéséhez. Székely javaslatára egy bizottság felállításáról döntöttek a páholytagok, mely rövid időn belül javaslatot tesz a választójogi ligával való viszony tárgyában.¹²

Ez a testület hamarosan egy körlevél kiadását javasolta, amelyben nemcsak a Demokrácia, hanem más páholyok tagjaitól is kérték az Általános Titkos Választójog Ligájának erkölcsi és anyagi támogatását. Ugyanakkor a választójogi kérdés körüli felfokozott, indulatokkal teli légkört jelzi, hogy a felhívás tervezetében szintén felhívták a figyelmet a túlfűtött hangulat csillapításának és a kérdés tárgyilagos megvitatásának szükségességére, amelyet maguk is igyekeznek elősegíteni.¹³ Mint a Demokrácia Páholy 1905. évi munkájáról készült összefoglaló jelentéséből kiderül, a képviselői mandátummal is rendelkező tagok tudatában voltak annak, hogy „bár mindenki [minden országgyűlési képviselő – Cs. T.] elismeri a választójog kiterjesztésének szükségességét, az általános választójogot speciális magyar viszonyaink között senki sem meri igazán követelni.”

10 Berényi: *A szabadkőművesség kézikönyve*, 241.; Berényi: *Szabadkőműves páholyok Budapesten*, 161–162.

11 Szabadkőműves szervezetek. Páholy munkáról felvett jegyzőkönyvek. 1905. március 13., 1905. március 20. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= HU MNL OL) P. 1106-11.-e.

12 Demokrácia Páholy. Páholy munkáról felvett jegyzőkönyv. 1905. október 2. HU MNL OL P. 1106-11.-e. fol. 213–214. Ha sorra vesszük a *Huszadik Század*ba publikálók személyét és a Társadalomtudományi Társaság tagságát a politikai válság hónapjaiban, észrevehető a leginkább reformer értelmiséginek nevezhető csoport világnézeti szempontból meglehetősen változatos összetétele. Ugyanakkor már korábban, a Társadalomtudományi Társaságon belül, a társadalmi fejlődés irányáról folytatott 1904-es vita során is megfigyelhető volt a polgári radikálisnak nevezett csoport (pl. Harkányi Ede, Jászi Oszkár, Kégl János, ifj. Leopold Lajos, Madzsar József, Wildner Ödön, Zigány Zoltán) és a szabadelvű kormányokhoz közel álló, de reformszellemű liberálisok közötti véleménykülönbség (pl. Gratz Gusztáv, Hegedűs Lóránt, Wolfner Pál). Így az esemény hozzájárult a választóvonalak tisztázásához is. A társadalmi fejlődés iránya. *Huszadik Század* 5 (1904) 1. sz. 165–195., 245–288.; Mucsi Ferenc: A polgári radikalizmus politikai programjának kialakulása Magyarországon. *Múltunk* 4 (1998) 116–117.; Pók Attila: *A magyarországi radikális demokrata ideológia kialakulása. A „Huszadik Század” társadalomszemlélete (1900–1907)*. Bp., 1990. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből 112) 101–102.

13 Demokrácia Páholy. Páholy munkáról felvett jegyzőkönyv. 1905. október 16. HU MNL OL P. 1106-11.-e. fol. 229.

Az általános választójog ellenzőinek jól ismert érvei és annak lehetséges alternatívái szintén előkerültek a páholybizottság javaslatainak tárgyalásakor: a titkos szavazat a gyengeség jele, inkább csak a városokban legyen általános választójog, veszélyes lenne a magyarság számára jelen kulturális viszonyok mellett, csak jogkiterjesztés legyen a censzus egységesítésével. Végül azonban a Demokrácia Páholy az Általános Titkos Választójog Ligájának támogatása mellett döntött, mivel minden működési nehézsége ellenére a tagok fontosnak tartották a szervezetet a közvélemény megnyerésének szempontjából.¹⁴

Nemcsak a szabadkőműves páholyok reagáltak érzékenyen a politikai válság történéseire, hanem a mozgalmon kívülről is kísérletet tettek előbbieket befolyásolására. A források nem utalnak egyértelműen a polgári radikális mozgalom egyik vezéralakjára, az ekkor még nem páholytag Jászi Oszkár és Székely Imre közvetlen kapcsolatára a választójogi liga támogatása kapcsán, azonban előbbi egy Somló Bódognak írt levélben kifejezetten „szocialista” páholy alapításáról írt 1905. szeptember 27-én, ahol a *Népszava*, a *Huszadik Század* és a Társadalomtudományi Társaság körei is találkozhatnak. A levélíró szerint így a polgárság körében korábbi tekintélyét lassan elvesztő szabadkőműves mozgalom ismét visszaszerezhetné régi fényét, amennyiben vezető szerepet vállalhatna a szocialista eszmék képviselőjében. Alapító tagként Jászi – magán kívül – elsősorban a levél címzettjére, Somló Bódogra, Kégl Jánosra, Madzsar József, Méray-Horváth Károlyra, esetleg Wildner Ödönre és Garami Ernőre gondolt.¹⁵ A páholyalapítási tervvel kapcsolatos levél annyiban kiegészítésre szorul, hogy Jászi Oszkár valójában egy olyan eszmei „szocializmusra” gondolt ekkor, amellyel a „hazafiság” összeegyeztethető, amennyiben előbbin a hasznos munkából élők javát szolgáló, észszerűbb termelési és fogyasztási rendszert értjük, az utóbbin pedig egy egész népet átfogó közös eszmét, amely a jogegyenlőség elve alapján a mindenki számára elérhető nagyobb boldogság felé vezet.¹⁶ A kezdeményező célja tehát nem valamiféle eszmei azonosulás volt a mozgalommal, hanem olyan szervezeti keret kialakítása, amelyen belül az egyébként eltérő nézetű, progresszív tagok tevékenysége összehangolható lenne az éppen formálódó polgári radikális mozgalom céljaival. A Jászi Oszkár egész pályája során tetten érhető, nemzeti és haladó gondolat összhangba hozásának vágya figyelhető meg a páholyalapítás elképzelése kapcsán, amely egyben az aktuális politikai helyzetből is következett.

A sem országgyűlési, sem jelentősebb társadalmi támogatottsággal nem rendelkező „darabont-kormánytól” való távolságtartás fontos szempont lehetett a szabadkőműves-séghez való közeledésben, amely a formálódó polgári radikális csoportnak a kabinet által támogatott választójogi ligától való távolodását is jelentette 1905 szeptemberétől.

14 Magyarországi Symbolikus Nagypáholy. A Demokrácia Páholy évi jelentése. 1906. január 12. HU MNL OL P. 1083-I.-38.-XLV.-1901–1919. fol. 7–15.

15 Jászi Oszkár *válogatott levelei*. Összeáll., jegyz. Litván György – Varga F. János. Bp., 1991. 116.; Litván György: *Jászi Oszkár*. Bp., 2003. 55. Berényi Zsuzsanna Ágnesnek a fontosabb budapesti páholytagok adatait összefoglaló munkája egyedül Madzsar Józsefet említi a fentiek közül, aki 1905. június 26-án jelentkezett a budapesti Neuschloss Páholyba. Maga Jászi Oszkár is csak később, 1906. március 19-én lett a Demokrácia Páholy tagja. Berényi: *Budapest és a szabadkőművesség*, 197., 221–222.

16 Jászi Oszkár: Szocializmus és hazafiság. *Huszadik Század* 6 (1905) 1. sz. 1–11.

Székey Imre 1905-ban már a Demokrácia Páholy helyettes főmestere volt, és a következő év áprilisában, a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy éves nagygyűlésén szintén javasolta olyan szocialista páholyok létrehozását, amelyek bázisai lehetnének a kis- és középpolgárság, illetve a radikális értelmiség összefogásának, azonban az időbeli eltérés és Jászi Oszkár változó politikai elképzelései nem igazolják a két kezdeményezés közötti közvetlen kapcsolatot. Jászi 1905 októberében már a kormány által alapítani tervezett Haladó Pártba való lehetséges belépésről vagy önálló párt alapításáról írt.¹⁷

Ennek alapján kettős kép bontakozik ki a polgári radikális értelmiségiek és a szabadkőművesség ekkori kapcsolatáról. Az előbbieket egyrészt aktívan részt vettek a választójogi liga alapításában, de stabilabb és a politikai hatalom ekkori birtokosaitól függetlenebb szervezeti keretet kerestek tevékenységükhöz, miközben a kormány által felvetett választójogi reform hatására a radikálisabb szemléletű szabadkőművesek fővárosi központjának tekinthető Demokrácia Páholy tagjainak egy része is nyitni kívánt a szélesebb értelemben vett közéleti tevékenység irányába, mialatt megjelentek a páholyon belüli kritikus hangok is.

A radikális szemléletű páholytagok növekvő agitációja természetesen feszültséget szült a mozgalmon belül. Egyre gyakrabban vált vitatémává az általános választójog melletti legfelsőbb szintű állásfoglalás a nagypáholy szövetségtanácsi ülésein 1905 végétől. A Reform Páholy részéről például azzal érveltek, hogy a legszélesebb körű jogkiterjesztést már régebb óta támogatja a mozgalom, mint ahogy az a politikai élet egyik központi kérdésévé vált volna, ezért a nyílt kiállítás mellette önmagában még nem jelentené a kormány és ellenzéke közötti vitába való bekapcsolódást. A másik oldal álláspontját leginkább a Comenius Páholy erősítette. A szabadkőműves elvekhez ragaszkodó, de az egységes támogató állásfoglalást időszerűtlennek tartó vélemény szerint az egész mozgalom nevében tett nyilatkozat adott viszonyok között könnyen ellenük fordíthatná a közvéleményt, amely már így is egymást kizárónak véli az általános választójog és a nemzeti ügy támogatását. A páholy javaslata szerint így fontos lenne egy olyan nyilatkozat kiadása, amely helyesli az általános, titkos, közvetlen választójog eszméjét a társadalmi és kulturális haladás szempontjából, azonban politikamentes mozgalomként ugyanúgy szükségesnek tartja a választójogi propaganda időleges mellőzését, természetesen a tagok egyéni, közéleti véleményformálási jogának érintetlenül hagyása mellett.¹⁸ A Galilei, a Hungária, illetve a Pannónia Páholyok azonban bármilyen egységes állásfoglalás kiadását elvetették, jóformán mindannyian a politikai viszonyokból következő, sajtó által gerjesztett közhangulatra hivatkoztak, amely akár a szabadkőművesség egésze ellen is fordulhat egy nyilvános és az egész mozgalom nevében tett állásfoglalás esetén.¹⁹

17 Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. Közgyűlési jegyzőkönyv. 1906. április 7–8. HU MNL OL P. 1083-I.-9. fol. 17–20. Jászi Oszkár szintén Somló Bódognak írt, 1905. október 18-i levelében már a Fejérváry-kormány által tervebe vett Haladó Pártba való belépésről írt, amennyiben Kristóffy József belügyminiszter valóban meg szeretné valósítani az általános választójogot. Ellenkező esetben azonban Jászi egy önálló radikális párt alapítását tűzte ki célul. *Jászi Oszkár válogatott levelei*, 119.

18 Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. Szövetségtanácsi ülés jegyzőkönyve. 1905. november 1. HU MNL OL P. 1083-I.-3.-1905.

19 Előbb a Galilei Páholy jelezte a Nagypáholy felé 1905. november 21-én, hogy mivel a sajtóban egyre több hír lát napvilágot a szabadkőművesség politikai aktivitásáról, érdemes lenne ezeket legfelsőbb szinten is

Még ha nyilvánosan nem is foglaltak állást a kérdésben, a nagypáholy vezetői érzékelték az egyre növekvő feszültséget, mely az általános választójog támogatása és a közéleti aktivitás kérdésében alakult ki. Az ő szempontjaikra világít rá az a feltehetően Mártonffy Márton, a Szimbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere által, valószínűleg Bakonyi Kálmán főtítkárnak írt 1905. november 21-i levél, amelyben a levélíró Apponyi Albert kolozsvári és Bánffy Dezső nyíregyházi beszédére hívta fel a figyelmet. Mint Mártonffy megjegyezte, az egész mozgalom sikerként könyvelheti el az általános választójog melletti nyilatkozatokat, így jelen helyzetben nem szükséges határozottan fellépni a további agitáció érdekében, a szabadkőművesség szerepe a jövőben már csak az ígéretek kikényszerítésére korlátozódik. Így a levélíró szerint a nagypáholy részéről nem is lenne tanácsos olyan nyilatkozatot tenni, melynek révén a politikai tevékenység folytatásának gyanújába keverednek, és jobb lenne az egyes páholyok egységes állásfoglalást követelő beadványait mellőzni, illetve felhívni figyelmüket a hazafias szempontokra.²⁰ A szövetség-tanács végül egy nyilatkozat kiadásáról döntött 1905. november 25-én, melyben egyik politikai oldal támogatását sem vállalta. Eszerint a szabadkőművesség továbbra is az emberi jogok, a jogegyenlőség és a teljes népszabadság kiterjesztéséért küzd, de ennek módját minden páholy maga döntheti el. Mindez azonban nem jelenthet valamiféle hivatalos álláspontot terjesztő politikai tevékenységet sem a szövetség, sem a páholyok, sem az egyes tagok részéről, bár az egyéni véleményalkotás szabadságát természetesen továbbra is fenntartották.²¹ A szövetségtanácsi határozatot követő nap maga a nagymester,

cáfolni. Más tekintetben pedig az egész mozgalom nevében tett, általános választójog melletti határozott állásfoglalás kifejezetten káros lenne, mivel jelenleg túlságosan is a politikai élet központjába került a kérdés. Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. A Galilei Páholy levele a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholyaknak. 1905. november 22. HU MNL OL P. 1083-I.-38.-XII.-1886–1906. A Pannónia Páholy nevében annak főmestere, Weiss Ignác írt a szövetségtanácsnak. A levél szerint a választójogi reform csak politikai úton valósítható meg, és ha a képviselőház napirendre tűzné a kérdést, akkor a Nagypáholy állásfoglalásából sem következne súlyos problémák. A helyzet azonban az, hogy az országgyűlési többség jelenleg erre nem hajlandó, és a sajtó is mindenkit gyaláz, aki a lapokban megjelenetektől eltérő álláspontot képvisel. Így az egységes állásfoglalás nem szolgálna a mozgalom érdekét. Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. Weiss Ignác, a Pannónia Nagypáholy főmesterének levele a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Szövetségtanácsának. 1905. november 27. HU MNL OL P. 1083-I.-38.-CXXVIII.-1905–1906. A Hungária Páholy állásfoglalása áttételesen utalt a Demokrácia Páholy november 20-i határozatára, amely szerint valóban helyes, ha a napi politikát kizárják a mozgalmi életből, azonban ezt el kell különíteni a társadalmi aktivitástól, mely szabadon támogathatja a nemzeti (ellenzéki) oldalt vagy az emberi jogok kiterjesztését az általános, titkos választójog propagálásával. Demokrácia Páholy. Páholyunkáról felvett jegyzőkönyv. 1905. november 20. HU MNL OL P. 1106-11.-e fol. 238.

²⁰ Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. [Mártonffy?] Márton levele [Bakonyi?] Kálmánnak. 1905. november 21. HU MNL OL P. 1083-I.-38.-CXXVII.-1891–1908. A Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy nagymestereinek iratai alapján Mártonffy Márton ekkor a helyettes nagymesteri tisztelet, illetve a később szintén helyettes nagymester Bakonyi Kálmán a főtítkári posztot töltötte be. Berényi: *Budapest és a szabadkőművesség*, 138. Bánffy Dezső a Szabolcs vármegyei Új Párt alapításakor elmondott, 1905. november 19-i beszédében egyértelműen kiállt az általános, titkos, községenkénti választójog mellett. Ugyanezen a napon Apponyi Albert is beszédet tartott Kolozsvárott az erdélyi törvényhatóságok ellenzéki koalíciót támogató bizottságainak ülésén. Bár a tudósítás szerint Apponyi nem beszélt a jogkiterjesztés konkrét formájáról, arról azonban igen, hogy az „egész magyar népet” be akarják vonni az alkotmányos jogokkal rendelkezők körébe. Beszédnek napja. Az *Újság* 1905. november 20. 1–3.

²¹ Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy. Szövetségtanácsi ülés jegyzőkönyve. 1905. november 25. HU MNL OL P. 1083-I.-3.-1905.

Joannovics György írt levelet feltehetően szintén Bakonyi Kálmánnak. Azon kívül, hogy előbbi „a Nagy Kőműves” áldását kérte a címzetre, jóváhagyta a nyilatkozat lapokban való közzétételét, és megelégedettségét fejezte ki, hogy így a páholytagok a „helyes úton” maradhattak.²²

A mozgalmon belüli ellentéteket jó eséllyel csak fokozta, hogy Kristóffy belügyminiszter kifejezetten kereste is a kapcsolatot Mártonffy helyettes nagymesterrel annak reményében, hogy a páholyok a kormány számára kedvező hatást gyakorolnak majd a városi polgárságra egy választáson. Kristóffy József elképzelései szerint a szabadkőművesek, a szociáldemokraták, a nemzetiségek és a parasztság politikai mozgalmainak támogatásával akár 150-180 képviselő is bekerülhetne a törvényhozásba, akik a Függetlenségi és 48-as Párt általános választójogot támogató tagjaival egy új kormány támaszai lehetnének.²³ A kormányzat lehetséges céljaitól függetlenül azonban a határozott választójogi állásfoglalást szorgalmazó szabadkőműveseknek saját szempontjaik is voltak, és inkább a kedvezőnek gondolt politikai helyzetet akarták kihasználni az egyik legfontosabb elvi cél, az általános választójog megvalósításához. A források nem utalnak egyértelműen az őket ért, tevékenységüket nagyban befolyásoló kormányzati befolyásra. A szabadkőműves páholyok közötti, közéleti aktivitás körüli vitákat alapvetően maga a politikai válság, illetve a kormány által felvetett választójogi reform kérdése erősítette fel arra a szintre, hogy a nagypáholy is kénytelen volt határozatot hozni az ügyben.

A szabadkőműves páholyok tevékenységének visszhangja az Alkotmányban

A szabadkőműves páholyok közéleti aktivitását érintő, egységes határozattal szembeni távolságtartás okaira egyértelműen utaltak a Szimbolikus Nagypáholyok küldött beadványok, a páholyok és a szövetségtanács ülésein elhangzó javaslatok. A források alapján az egész mozgalom negatív társadalmi megítélésétől való félelem legalább olyan fontos szempont lehetett egy-egy döntéshozatalnál, mint az ekkor már komoly múltra visszatekintő szabadkőműves elvekhez, hagyományokhoz való hűség. Így az általános választójog gyakorlati megvalósításának érdekében folytatott propaganda és a mozgalmon kívüli, úgynevezett „profán” világ véleménye körüli viták ugyanazon kérdést világították meg ellentétes szempontból.

Az alapvetően nemzeti-liberális szemléletű kormányzati vagy ellenzéki sajtó csak ritkán írt szabadkőművesekről a politikai válság hónapjaiban. A fő közéleti témát elsősorban az országgyűlési támasz nélküli kormány és a koalíciós ellenzék tevékenysége, illetve a hagyományosan kiegyezéspárti és függetlenségpárti állásfoglalások körüli viták

22 Magyarország Symbolikus Nagypáholy. Joannovics György levele [Bakonyi?] Kálmánnak. 1905. november 26. HU MNL OL P. 1083-I.-38.-CXXVII.-1891–1908.; A szabadkőművesek és a választójog. *Magyar Nemzet* 1905. november 29. 4.

23 Mucsi Ferenc szerint a belügyminiszter valamikor 1905 őszén tett kísérletet a kapcsolat kiépítésére a páholyok irányába. Kristóffy: *Magyarország kálváriája*, 332–333.; Mucsi Ferenc: *A Kristóffy–Garami paktum. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt taktikája az 1905–1906. évi kormányzati válság időszakában*. Bp., 1970. 117.

adták a lapok számára. Ha a vélt vagy valós szabadkőműves célokról szóló írások mégis felbukkantak az országos sajtóban, az jellemzően a liberalizmussal szemben, konzervatív politikát követő Néppárt lapjának, az *Alkotmánynak* volt köszönhető.

A katolikus, konzervatív irányultságú, 1896-ban az egyházpolitikai törvények ellenében alapított Néppártot a századelő politikai eszmetörténetével foglalkozó szakirodalom általában az újkonzervatív, új típusú konzervatív, antiliberális konzervatív vagy éppen antiliberális neokonzervatív jelzővel illeti. Ugyanakkor közös vonásaként szinte mindenki előbbi kifejezésekhez társítja a politikai és gazdasági liberalizmussal, illetve a szocializmussal szembeni éles kritikát, meghatározott társadalmi rétegek (jellemzően kis- és középbirtokosok, városi iparosok, mezőgazdasági munkásság, kishivatalnokok) elszegényedésének gazdaság- és társadalompolitikai intézkedésekkel való megakadályozásáért, illetve közéleti pozíciójuk megőrzéséért vagy megteremtéséért való küzdelmet, a századelő újabb politikai képződményeire jellemző tömegmozgalmi törekvést, illetve az élesen antiszemita hangnemet.²⁴ Véleményem szerint ez ugyan kevésbé befolyásolta a szabadkőművesség néppárti megítélését, azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a Néppárt nem a politikai jelszónak is tekinthető általános választójoghoz, hanem a bármekkora nagyságú adó fizetéséhez és a letöltött katonai szolgálathoz kötötte az általa elképzelt szavazati jog megszerzését 1905-ös választási felhívásában.²⁵

A néppárti lapban először Kristóffy József 1905 júliusának végén tett választójogi nyilatkozata kapcsán került elő a konspiráció vádja a szabadkőművességgel szemben. Az *Alkotmány* először csak az abszolutizmus (Fejérváry-kormány), illetve a demagógia (szociáldemokraták) összefogásáról írt, illetve feltételezte, hogy „az osztályharc bűnös felidézésével akarja – úgy látszik – a Fejérváry-kormány a nemzeti ellenállást megtörni”. Mindez azonban még nem különbözött a koalíciós partnerek lapjaiban megjelent többi állásfoglalástól.²⁶ Ellenben a zsidósággal és a szabadkőművesekkel kapcsolatos ellenérzés *Alkotmányhoz* hasonló nyíltságú kifejezése már nem volt jellemző más, országos lapokban megjelent írásokra. A néppárti lap augusztus 19-i száma már a páholytagok aktív politikai életben betöltött szerepéről írt. A cikkíró szerint ugyanis az egyházpolitikai törvényeket

24 A fenti jelzőkkel meghatározott századeleji politikai mozgalmakhoz lásd Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Bp., 1999. 44–47.; Farkas Zoltán: Fontolva haladók, múltba tekintők, reformerek. Beszélgetés Hankiss Elemérral és Romsics Ignáccal. *Mozgó Világ* 26 (2000) 1. sz. 3–16.; Gergely Jenő – Pölöskei Ferenc: Dokumentumok a magyarországi konzervatív pártok történetéhez. (1867–1945). *Múltunk* 47 (2002) 3–4. sz. 503., 514–516.; Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Bp., 2007. 130.; *Magyarország története*, VII/1. 945.; Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon*. I–III. Bp., 2018. III. 251–252.; Szabó Miklós: *Az újkonzervatívizmus és jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Bp., 2015. 14–23., 159–171.; Tőkész László: A magyar konzervatívizmus jellemzői a 19. század végén. In: *A hagyomány elmélete. Tanulmányok a konzervatívizmus tárgyköréből*. Szerk. Békés Márton – Majoros István. Bp., 2005. 7–15.

25 A Néppárt a néphez. *Alkotmány* 1905. január 5. 1. A jellemzően kisbirtokos, kispolgári szavazókból álló támogatói bázis, a Néppártra szavazó térségek jól meghatározható nemzetiségi összetétele (Szabó Dániel kutatása alapján 1896-ban 10, jellemzően szlovák többségű vármegye), illetve általában, a földadócenzus alapján választók magasabb aránya az őket támogató kerületekben befolyásolhatták a Néppárt választójogi követeléseit. Szabó Dániel: *A Néppárt az 1896-os választásokon. Századok* 112 (1978) 730–757.

26 H. K.: Kristóffy és Bokányi. *Alkotmány* 1905. július 29. 3–4.; Az új frigy. *Magyarország* 1905. július 30. 1.; Kormányzati szocializmus. *Budapesti Hírlap* 1905. augusztus 10. 1–2.

hozó, századvégi Wekerle-kabinet óta egyre nagyobb szerepet kaptak a páholytagok a mindenkori kormányokban, és valójában Kristóffy József választójogi nyilatkozata is csak „egy páholyban kieszelt maszlag a jó nép számára”. Ennek megfelelően és függetlenül a valós páholytagságtól a lap a belügyminisztert, Lukács György vallás- és közoktatásügyi minisztert, Lányi Bertalan igazságügy-minisztert és György Endre földművelésügyi minisztert is a szabadkőművesek közé sorolta.²⁷ Az *Alkotmány* pár héttel későbbi, 1905 augusztusában és szeptemberében megjelent cikkei között több olyan is található, amely a Fejérváry-kormány, az Általános Titkos Választójog Ligája, a szabadkőművesség, illetve általában a zsidóság közötti együttműködésre igyekezett bizonyítékkal szolgálni.²⁸

Főként a választójog liga létrehozása készítette éles szabadkőműves-ellenes kirohásra az *Alkotmányt*. Egyik írása szerint ugyanis ezt maguk a páholytagok hozták létre a Fejérváry-kormány támogatására, amelynek szervezőbizottságában csak a – függetlenségi képviselők – Barabás Béla és Ugron Gábor nem tartozott közéjük, de két éve még előbbi is szabadkőműves volt Aradon.²⁹ A szabadkőművesség és a parlamenten kívüli kormány kapcsolatáról terjedő hírek végül a ligát is nyilatkozatra készítették, melyben ugyan elismerték, hogy vannak köztük páholytagok, de az alapítás gondolata mégis a *Husadik Század* és a Társadalomtudományi Társaság köreihez köthető. A közlemény ugyanakkor fontosnak tartotta kiemelni, hogy a liga minden politikai irányzattól és kormánytól függetlenül tevékenykedik, és célja kizárólag az általános választójog kérdésének napirenden tartása.³⁰ Az *Alkotmány* nem is késett soká a válasszal. A lap 1905. szeptember 1-i száma szerint hiábavaló a magyarázkodás, ugyanis önmagában a szabadkőművesek magas száma igazolja a liga páholyokkal való kapcsolatát, az általános választójog támogatása pedig a kormánykötődést.³¹

Amennyiben a néppárti lap sajátos, más ellenzéki sajtótermékektől némileg eltérő álláspontot képviselt 1905 őszén, az részben a továbbiakban is a kormány és a páholyok közti, feltételezett kapcsolat boncolgatásában nyilvánult meg. Így az *Alkotmány* már a kormányprogram október 28-i nyilvánosságra hozása előtt beharangozta, hogy újabb bizonyítékokkal fog szolgálni a kabinet és a szabadkőművesek közti szoros viszonyra. A lap például tudni vélte, hogy a páholytag Alpár Ignác volt az, aki egy Budapest II. kerületi, szabadelvű párti ülésen javaslatot tett egy miniszterelnököt felkereső küldöttség tárgyában, amely egy kormányzati elképzelések közzétételére szolgáló eseményt szervezne.³² Mint az összes országos lap, két nappal később az *Alkotmány* is részletesen beszámolt Fejérváry Géza beszédéről, melyet a kormányfő valóban a II. kerületi szabadelvű választók előtt mondott el. Mielőtt azonban az elhangzottak tartalmi kivonatát közölték, a néppárti lap ismét elővette a páholytagokkal való kapcsolat témáját fél hasámban, így újfent olvashatunk Alpár Ignácról, aki a Szimbolikus Nagypáholy szövetségtanácsának tagjaként ve-

27 N. Gy.: Szabadkőművesek a politikában. *Alkotmány* 1905. augusztus 19. 3–4.

28 Nógrádi Gyula: Az általános, titkos választójog ligája. *Alkotmány* 1905. augusztus 27. 3–4.; Kristóffy a Függetlenségi Pártban. Uo. 1–2.

29 Nógrádi Gyula: Az Általános, Titkos Választójog Ligája. *Alkotmány* 1905. augusztus 27. 3–4.

30 Az Általános, Titkos Választójog Ligája. *Magyar Hírlap* 1905. szeptember 1. 3.

31 A szabadkőművesek aknamunkája. *Alkotmány* 1905. szeptember 1. 2.

32 Szabadkőműves világ. *Alkotmány* 1905. október 27. 1–2.

zette a miniszterelnök elé járuló küldöttséget vagy Szmik Lajosról, aki a Galilei Páholy főmestereként kérte a kormányfőt beszéde megtartására. Az *Alkotmány* a szabadelvű párti küldöttséget nyíltan a „szabadkőműves” jelzővel illette.³³

Az általános választójog nyílt támogatásának ügye ugyanakkor a koalíciós pártok között is ellentéteket szült. Így amikor a legnagyobb ellenzéki tömörülés, a Függetlenségi és 48-as Párt elnöke, Kossuth Ferenc 1905 decemberének első napjaiban hangsúlyozta a jogkiterjesztés e formájáról való nyílt párbeszéd fontosságát, az *Alkotmány* is hangot adott véleményének.³⁴ A lap kiemelte, hogy nem a Néppárt hivatalos álláspontját közli, azonban az általános választójog támogatását Kristóffy József és a Fejérváry-kormány kedvéért sem vállalhatják fel. Kossuth Ferenc magatartásán pedig igencsak csodálkozna a cikkíró, ha a nemzeti érdekeket szem előtt tartó, ellenzéki pártokkal való szövetségnél többre tartaná a szabadkőművesekkel, a Fejérváry-kormánnyal, a szocialistákkal és a nemzetiségek politikai képviselővel való kapcsolatot. Ismét nem mellékes körülmény, hogy előbbi felsorolás első helyén állt a páholyokkal való, nemkívánatos szövetség.³⁵

Összegzés

Nemcsak a választójogi kérdés, hanem más ügyek kapcsán is hosszasan lehetne idézni a néppárti lap írásait, amelyekből végül a szabadkőműves páholyok és a politika kapcsolata kerekedett ki. Feltehetően az *Alkotmány* nem volt egyedül álláspontjával, azonban a periferikusabb vagy nem országos terjesztésű orgánumok cikkeinek vizsgálata már szétfeszítené jelen tanulmány terjedelmi kereteit, illetve a páholyokban folyó munkáról, elképzelt politikai háttértevékenységről szóló írások további boncolgatása sem szolgálna már lényegi tanulsággal a választott témához. Ellenben már a fentiek alapján is megállapítható, hogy a politikai életbe való túlzott beavatkozástól ódzkodó páholytagok reális veszélyre hívták fel a figyelmet, amikor óvatosságra intettek egy egységes és aktuális politikai kérdésekhez kapcsolódó választójogi állásfoglalás közzététele kapcsán. Más oldalról, akár számoltak vele, akár nem, bármely egyéni politikai véleményt formáló páholytag tevékenysége – legyen az politikus, egyetemi tanár, újságíró vagy valamely országos egyesület vezető tisztségviselője – azonnal felkelthette a közvélemény egy részének gyanakvását. Maguk a páholyok is tisztában voltak vele, hogy a „profán világ” szemében nem mindig jó szándékú, haladó eszméket képviselő közösségként, hanem sokak számára háttérben maradó, titokzatos, egyetemes és nem nemzeti célokat szolgáló, politikacsináló társaságként tűntek fel. A két végtel között sokféle álláspont volt elképzélhető, és a páholy-

33 Fejérváry programja. *Alkotmány* 1905. október 29. 2.

34 Az *Alkotmány* 1905. december 1-i vezércikke szerint Kossuth Ferenc cikke előző nap jelent meg. Ugyanakkor a függetlenségi elnök pár nap késéssel, december 9-én pártjának lapjában, a *Magyarországban* megjelent írásában (is) hangsúlyozta, hogy az általános választójog nemcsak egy elméleti vita tárgya, hanem fontos politikai kérdés, amelynek megvitatása elől nem lehet kitérni. Kossuth Ferenc: Az én véleményem. *Magyarország* 1905. december 9. 1. Pontosan nehéz megállapítani, hogy a koalíciós politikusok között komoly vitát kiváltó cikk valójában hol és mikor jelent meg először.

35 A koalíció és az általános választójog. *Alkotmány* 1905. december 1. 1–2.

tagok között is számos köztes álláspont létezhetett, melyek kialakulásának nem lehetett gátat szabni. Az egyéni, közéleti kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalástól egyetlen páholy sem tilthatta el tagjait.

Bár a szabadkőműves mozgalom fontos elvi céljának tekintette az általános választójog megvalósítását, annak nincs nyoma, hogy valamely, ennek megvalósítását szintén programjának tekintő, korabeli párt vagy politikai, társadalmi célokért küzdő csoport támogatását egységesen felvállalták volna. Pedig jelen volt az erre való készítés, és a Demokrácia Páholy végül nyíltan támogatásáról biztosította az Általános Titkos Választójog Ligáját. Ellenben a kormány részéről nagyon is felmerülhetett az igény a páholyok politikai célokra való felhasználására. Már a választójog liga alapítása is a Fejérváry-kormány pártfogásával történt, így amikor az egyik páholy ennek támogatása mellett döntött, és ugyanerre kért más szabadkőműves szervezeteket, egy sokat vitatott kérdést, az aktív politikai tevékenység témáját kezdte feszegetni. Kisebb jelentőséggel bírt, és nem váltott ki komoly vitákat a mozgalmon belül, de a Társadalomtudományi Társaság és a *Huszadik Század* folyóirat körül formálódó radikális gondolkodók köre részéről az is felmerült egy rövid időre, 1905-ben, hogy kormányfüggetlen, szilárd szervezeti kereteket lehetne létrehozni egy páholy alapításával.

A választójogi reformmal kapcsolatos állásfoglalásokat vizsgálva összességében elmondható, hogy a szabadkőműves páholyok és a politika világa közti kapcsolat kétirányú volt az 1905–1906. évi politikai válság hónapjaiban. Kétségtelen, hogy a páholyokban jelen volt a szándék egyik legfontosabb elvi céljuk, az általános választójog megvalósításának kikényszerítésére, és a politika is kísérletet tett a szabadkőműves mozgalom befolyásolására saját céljai érdekében, azonban a mozgalom nem vált aktív politikai szereplővé. A kormánynak nem sikerült befolyása alá vonnia a páholyokat, és azok sem tudtak jelentős nyomást gyakorolni a hatalmon lévőkre.

CONTENTS

STUDIES

Péter Kovács Does He Who Changes his Country Change his Heart? Miklós Salgai in Venice	321
Szabolcs Varga Serbs at the Hungarian Royal Court in the 15 th –16 th Centuries	359
Erika Kiss – Noémi Viskolcz Who Owns the Princely Treasury? Property Dispute between Catherine of Brandenburg and George Rákóczi I. 1630–1636	381
Tamás Csik The Extension of Suffrage and the Position of the Masonic Lodges in the Months of the Hungarian Political Crisis of 1905–1906	407
Tamás Sárándi Public Administration and ‘Zeitgeist’ in Targu-Mures and Mures-Turda County Between 1940 and 1944	421
Andor László Eminent Politicians as Heirs of István Bocskai in the 19 th –20 th Centuries	445
Attila Kolontári – Gyula Szvák To the Career of István Dolmányos	467

E számunk szerzői

Csik Tamás, segédlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Kiss Erika, művészettörténész, főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Tár ● Kolontári Attila, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala ● E. Kovács Péter, tudományos főmunkatárs, HUN-REN-Debreceni Egyetem Magyarország a középkori Európában Kutatócsoport ● László Andor, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola ● Sárándi Tamás, muzeológus, Maros Megyei Múzeum ● Szvák Gyula, professor emeritus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet ● Varga Szabolcs, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Viskolcz Noémi, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet

(HUN-REN BTK TTI = HUN-REN [Magyar Kutatási Hálózat] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.ertzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

